מנורת המאור — אין מצטערין יותר מדאי

אין מצטערין על המת יותר מדאי. וכל הבוכה על המת יותר מדאי, על מת אחר הוא בוכה, ר"ל מת אחר שעתיד למות לו. לפי' תקנו רז"ל שלשה ימים לבכיה, שבעה להספד ולאבל, שלשים לתספורת ולגיהוץ, על שאר מתים, ועל אביו ועל אמו שנים עשר חדש, ועל תלמיד חכם הכל לפי חכמתו, אבל אין בוכין עליו יותר משלשים יום ואין מספידין אותו יותר משנים עשר חדש. ואפי' מת חכם בעיר אחרת ובאה השמועה לאחר שנים עשר חודש, אין מספידין אותו. אמ' רב יהודה אמ' רב כל המתקשה על מתו יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה. ההיא דהות בשיבבותיה דרב הונא, דהוו לה שבעה בני. שכיב חד מינייהו, עבדא עילויה מילתא יתירא. שלח לה רב הונא, אי לא מתייבת דעתיך ושתקת, הכיני צרכי השני. ולא שמעה ממנו עד שמתו כלם, ולא היתה מתיישבת. שלח ואמ' לה, הכיני צרכיך גם את.

ת"ר אל תבכו למת ואל תנודו לו, אל תבכו למת, יותר מדאי, ואל תנודו לו, יותר מכשיעור, מכאן ואילך אמר הב"ה אין אתם מרחמים עליו יותר ממני. בכו בכה להולך, אמ' רב יהודה אמ' רב, להולך בלא בנים. ר' יהושע בן לוי לא הוה אזיל לבי אבלה אלא למאן דשכיב בלא בני. ואע"פ שאין מתקשין על המת יותר מדאי, אפי' הכי חייב אדם לבכות על מת בכיה ממוצעת. לא שיצעק תמיד ויבכה וישתומם, ושלא יאכל בשר ושלא ישתה יין, וישכב על הקרקע, וכיוצא בזה, כדרך שעושין גסי הרוח, כשתבא עליהם תלאה יראה להם שראוי למאורות לאסוף נוגהם על צרתם, שנא' (ישעיהו יד, יב) איך נפלת משמים הילל בן שחר, ולא יקבלו תנחומין. ולא שלא יבכה כלל, ויחשוב הדבר כאלו לא היה, שזה דרך אכזריות לבב, ועל זה נאמר הכוני בל חליתי הלמוני בל ידעתי. אלו שני הקצוות אינם כלום. אלא בוכה אדם על מתו כל שלשה בכיה של רחמים, על שנפרד המת ממנו, ועל שמת מתוך קרוביו ומשפחתו, ועל ששבת מללמוד תורה ומלעשות צדקות ומצות ומעשים טובים, ויתחנן בבכיתו לפני הב"ה, ויבקש מלפניו לכפר עונות המת במיתתו, ועונותיהן של אביליו בייסורין שעברו עליהן במיתתו, ויבקש מלפני הב"ה שינחילנו העולם הבא ושיאמר לצרות אביליו די. אבל לא יעבור מתקנת חכמים. וכתב הרמב"ם ז"ל כל מי שאינו מתאבל על המת כמו שצוו חז"ל הרי זה אכזרי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו ויחזור בתשובה, פן ימות גם הוא. ע"כ.

ואחד מבני החבורה שמת תדאג כל החבורה. דאמר ר' לוי, כל שלשה הימים יראה האבל עצמו כאלו חרב מונחת לו בין כתפיו, משלשה ועד שבעה, כאלו זקופה כנגדו בקרן זוית, משבעה ועד שלשים כאלו עוברת. וגרסי' בירושלמי, תניא כל אותה שנה הדין מתוח כנגד אותה משפחה. א"ר יוחנן, כל שבעה היא שלופה, עד יום שלשים היא כופפת, לאחר שנים עשר חדש היא חוזרת לתערה. למה הדבר דומה, לכיפה של אבנים, כיון שנתרועעה אחד מהן נתרועעה כולה. א"ר אלכסנדראי, נולד בן זכר באותה משפחה, נתרפאת כל המשפחה.

לפי' אחר שעברו זמנים שקבעו חז"ל לבכיה ולאבל ולתספורת ולגיהוץ יתנחם האדם מיד, ואל יתחכם על קונו ויאמר איני יכול להתנחם כי נכמרו רחמי אל המת, ואל יראה עצמו רחמן על המת יותר מהב"ה, שבראו והוציאו לאויר העולם הזה וכלכל אותו כל ימי חייו וגזר עליו ית' שמו ליפטר מן העולם הזה בפרק זה מפני עונותיו, והב"ה תמים פועלו, כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. ויעלה על לבו, שהוא מקבל שכר גדול אם יצדיק עליו דינו של הב"ה ומשפטיו הישרים, ויתנחם מיד, וידע שאם יקשה את לבו ויגער במנחמים, שהב"ה עתיד ליפרע ממנו, אלא יצדיק עליו את הדין ויתנחם, וכשיהיה דואג ונעצב ונאנח ומצטער על יגונו, יזכור כמה אנשים טובים וצדיקים טובים וגדולים ממנו שבאו עליהם כמה ייסורין גדולים וקשים ומסרו עצמן בבטחון בהב"ה. כדגרסי' בפ' הרואה דיו לעבד להיות כרבו.

ואם יש אדם שהשעה דוחקת אותו, וחייו חיי צער ומזונותיו רחוקין, יזכור להלל הזקן ולר' עקיבא ולר' חנינא בן דוסא ולר' אלעזר בן פדת ולר' יוסי ולר' יהושע וחבריהם. ואם יש אדם שיש לו נגעים וחלאים רעים בגופו, יזכור לנחום איש גם זו ולר' יהודה בן בתירא וחוליו של ר' אלעזר בר' שמעון ויתנחם. ואם יש אדם שקובר את בניו, יזכור את ר' עקיבא ולר' ישמעאל ור' יוחנן ושמואל ויתנחם. ואם יש אדם שבניו גדלו לתרבות רעה והוא צדיק ומצטער, יזכור את ר' אלעזר בר' שמעון ור' טרפון ויוסי בן יועזר ויתנחם. ואם יש אדם שנשבו בניו ובנותיו, יזכור את שמואל ורב נחמן ור' ישמעאל בן אלישע ולוי בן דגרא ויתנחם. ואם יש אדם שיש לו אשה רעה ומצערתו, יזכור את ר' יוסי הגלילי ור' חייא ור' יהודה ויתנחם. ואם יש אדם שהוא בסכנה מאימת המלכות, יזכור את ר' שמעון בן יוחאי ור' אלעזר בנו ור' מאיר ורבה ויתנחם. ואם יש אדם שהוא נחבש בבית האסורים, יזכור את ר' עקיבא ור' אלעזר בן פרטא ור' חנינא בן תרדיון ויתנחם. ואם יש אדם שייסוריו ייסורי ביטול תורה, יזכור את ר' עקיבא ודורו ור' חנינא בן תרדיון ויתנחם. ואם יש אדם שייסוריו ייסורי ביטול מצות, יזכור את אלישע בעל כנפים ודורו ודורו של ר' שמעון בן יוחאי ור' ראובן בן אצטרובלי ושאר דורות החסידים ויתנחם. ואם יש אדם שהוא עם הארץ ומתבייש לעסוק בתורה, יזכור את ר' אליעזר הגדול ור' עקיבא וריש לקיש שלמדו תורה כשהיו גדולים. ואם יש אדם שאין לו פרנסה ומתבייש לעשות מלאכה כדי להתפרנס ממנה, יזכור את הלל הזקן ור' עקיבא ור' יהושע ור' יוסי ור' חנינא בן דוסא. ואם יש אדם שיצרו מתגבר עליו, יזכור את רב עמרם חסידא ורב גידל ור' יונתן וריש לקיש ושאר חביריהם הקדושים. ואם יש אדם תמה על צערן של סובלי חליים, יזכור את ר' שמעון בן יוחאי ור' יהושע בן לוי ור' חנינא בן דוסא ור' אלעזר בן פדת, מה שנגלה עליהן בחייהם ממתן שכרן לעתיד לבא. לפיכך צריך אדם שעברו עליו צרות וייסורין לזכור אחרים שנתנסו ויתנחם. וזה שאמ' ירמיהו, כשהיה דואג ונאנח על שבר ישראל, מה אעידך מה אדמה לך הבת ירושלם, מה אשוה לך ואנחמך בתולת בת ציון, כי גדול כים שברך מי ירפא לך. ר"ל אלו יש אחרים שעבר עליהם מה שעובר עליך הייתי מנחם אותך בהם, אבל שברך גדול כים ואין לך דמיון.

מעשה באחד מגדולי ישראל שלא רצה לקבל תנחומין על מתו. אמרה שפחתו של בן כלבא שבוע, אני אלך ואפייסנו, אולי יקבל תנחומין. פשטה בגדיה, ולבשה שמרטוטין, ובאת וישבה כנגדו, ובכתה. אמר לה, בתי, מפני מה את בוכה. אמרה לו, קובלת אני על גברתי, שהפשיטה את כלי והלבישה אותי שמרטוטין. אמ' לה, בתי, אין את יודעת משל שאומרים בני אדם, אמאתא ושיראתא לרבנתהא. פי' השפחה ובגדיה הכל הוא של גבירתה. אמרה לו, אני ושיראי לרבנותאי, אתה ובנך של הב"ה. אמ' אוי לי שלא רציתי לקבל תנחומין מגדולי ישראל וקבלתי מן השפחה.

מעשה באחד מגדולי ישראל שלא רצה לקבל תנחומין על מתו. באו שני אנשים תלמידים ועשו קנוניא ובאו לפניו לדין. אמ' לו אחד מהן, הפקדתי אצל זה מאתים דינרין ואינו רוצה ליתנם לי. אמ' לו, אמת הוא מה שאמר. [אמר לו, הן.] אמ' לו, ולמה אין אתה משיבם לו. אמ' לו, מפני שאני נותן ונושא בהן.

אמ' להם, לא למדתם את התורה, אלא על מנת שלא תקפחו זה את זה. אמרו, אף אתה כשנתן לך הב"ה בן היית מחזיק בו ועכשיו כשנטל ממך אינך רוצה. אמ' אוי לי שלא רציתי לקבל תנחומין [מגדולי ישראל], והריני מקבל מקפדנות.

וגרסי' באבות דר' נתן כשמת בנו של ר' יוחנן נכנסו תלמידיו לנחמו. נכנס ר' אלעזר וישב לפניו ואמ' לו, ר' רצונך אומר דבר אחד לפניך. אמ' לו, אמור. אמ' לו, אדם הראשון היה לו בן וקיבל עליו תנחומין. ומנין שקבל עליו תנחומין, שנא' (בראשית ד, כה) וידע אדם עוד את אשתו. אף אתה קבל עליך תנחומין. אמ' לו, לא די לי שאני מצטער בעצמי, אלא שהזכרתני לצערו של אדם הראשון. נכנס ר' יהושע וישב לפניו. אמ' לו, ר' רצונך אומר לפניך דבר אחד. אמ' לו, אמור. ואמ' לו, איוב היה לו בנים ובנות, ומתו כולם ביום אחד, וקיבל עליהם תנחומין, שנא' (איוב א, כא) ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מבורך, אף אתה קבל עליך תנחומין. אמ' לו, לא די שאני מצטער בעצמי, אלא שהזכרתני לצערו של איוב. נכנס ר' יוסי וישב לפניו. אמ' לו, ר' רצונך אומר לך דבר אחד. אמ' אמור. אמ' לו, אהרן היו לו שני בנים, ומתו שניהם ביום אחד, וקבל עליהם תנחומין, שנא' (ויקרא י, ג) וידם אהרן, אף אתה קבל עליך תנחומין. אמ' לא די לי שאני מצטער בעצמי, אלא שהזכרתני לצערו של אהרן. נכנס ר' שמעון וישב לפניו. אמ' לו, ר' רצונך אומר לפניך דבר. אמ' לו, אמור. אמ' לו, דוד היה לו בן, ומת, וקבל עליו תנחומין. שנא' (שמואל ב יב, כד) וינחם דוד את בת שבע אשתו, אף אתה קבל עליך תנחומין. אמ' לו, לא די שאני מצטער בעצמי, אלא שהזכרתני לצערו של דוד. נכנס ר' אלעזר בן ערך. כיון שראהו אמ' לשמשו, טול כלים לפני, מפני שאדם גדול הוא ואיני יכול לעמוד בו. נכנס וישב לפניו. אמ' לו, אמשול לך משל. למה הדבר דומה, לאדם שהפקיד המלך אצלו פקדון, וכל יום ויום היה בוכה וצועק ואומר, אוי לי, אימתי אצא מבין ידי פקדון זה בשלום. אף אתה ר', היה לך בן, קרא תורה נביאים וכתובים, שנה משנה הלכות והגדות, ונפטר מן העולם בלא חטא. אמ' לו, בני, נחמתני ניחמתני, כדרך שבני אדם מתנחמים.

וגרסי בבבא קמא בפרק שור שנגח ארבעה וחמשה. רב שמואל בר' יהודה שכיבא ליה ברתא. הלך עולא לנחמו. פתח ואמ' לו, ויאמר ה' אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה. וכי דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות. אלא כך אמ' משה, ומה מדינים שלא באו אלא לסייע את מואב, אמרה תורה צרור את המדינים והכיתם אותם, מואבין עצמן לא כ"ש. אמ' לו הב"ה למשה, משה, לא כשיש לך בדעתך, שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהן, רות המואביה ונעמה העמונית. והלא דברים קל וחומר, ומה בשביל שתי פרידות הללו חס הב"ה על שתי אומות גדולות של רשעה ולא הרגן, בתו של ר', אלו הגונה היתה להוציא ממה דבר טוב, על אחת כמה וכמה.

הקובר את מתו קודם הרגל, אפי' שעה אחת, ונהג בו אבלות, הרגל מפסיק האבלות ומבטל ממנו גזירת שבעה. וימי הרגל עולין למנין שלשים, וראש השנה ויום הכפורים חשובין רגל לענין אבל. מפסיקין אותה, אבל אם שגג או הזיד ולא נהג אבילות אפי' שעה אחת קודם, הרגל מבטל האבילות, אלא נוהג דברים שבצנעא כל ימי הרגל, ואחר הרגל מתאבל שבעה ימים, כאלו מת אחר הרגל. ובאותן שבעה, מלאכת נעשית על ידי אחרים, ועבדיו ושפחותיו עושין בתוך ביתו בצנעא, הואיל ונתבטל קודם השבעה ימים ממלאכה, אע"פ שלא נתבטל אלא מחמת הרגל. והרגל עולה לו למנין שלשים. והשבת אינה מפסקת האבילות.

מי שמת ערב הרגל, ולא הספיקו לקברו בו ביום, ונקבר ביום טוב ראשון, או מת יום טוב ראשון עצמו, יתעסקו בו עממין, כמו שכתבתי, מפני שקדושתו מן התורה. אבל יום טוב שני דגליות, יתעסקו בו ישראל, מפני שקדושתו מדברי סופרים. והוא הדין ביום טוב שני של ראש השנה, אע"פ שקדושה אחת לשני הימים טובים של ראש השנה, אפי' הכי התירו ביום טוב שני להתעסק במת. והקלו ביום טוב שני של ראש השנה בענין המת בלבד, ובשאר דברים דין אחד להם. ויום טוב האחרון של מועדים עולה למנין שבעה לאבילות, חוץ מיום טוב האחרון של ראש השנה.

בראש חדש ובחנוכה ובפורים אין מספידין את המת, אלא אומרין עליו צידוק הדין. וכן בחולו של מועד וביום טוב עצמו, אומר עליו צדוק הדין, שאין בו הספד ולא דבר המעגם את הנפש, ואומר אחר קבורה קדיש דרבנן, ואומר תתכלי חרבא וכו'.

המלקט עצמות, פי' שהוציא אותן מן הקבר לקבור אותן בקבר אחר, להוליכן למדינה אחרת, אם הם עצמות אחד מהקרובים שחייב להתאבל עליהן, יתאבל עליהן כל אותו היום שלוקט אותן, עד הערב. ונוהג כל אותו היום אבילות בקריעה וכל הני אבילות, אבל אין עומדין עליהם בשורה, ואין אומרין עליהם ברכת אבלים ולא תנחומי אבלים, אבל אומרים עליהם תנחומין לעצמן. ואין מברין עליהן בחבר עיר. ואסור לשבור את העצמות ולפרק אותן, ואל יפסיק את הגידין אלא אם נפסקו ונפרקו מעצמן, דתניא באבל רבתי אין מפרקין את העצמות ואין מפסיקין את הגידין, אלא אם נפרקו העצמות מעצמן, וכל[ה] הבשר.

כל העצמות מלקט אדם, חוץ מעצמות אביו ואמו, אפי' כלה מעליהן הבשר ואין צורתן ניכרת. תניא ליקוט עצמות אין אומרין עליהם קינה, ואין אומרין עליהם ברכת אבלים וגם תנחומי אבלים, אבל אומרין עליהם דברים, ומה הן הדברים, רבנן אומרין קילוסין, פי' מקלסין את המת, ומספרין בשבחו, ומזכירין מדותיו הטובות ותורתו, ואין מפליגין אלא כפי מה שהיה. ויש אומרין, קילוסין להב"ה, שהוא אל חי וקיים לעד ולעולמי עולמים, ממית ומחיה, מוריד שאול ויעל, וגזר מיתה על אדם וקנס אותה על זרעו לדורות, והוא ית' שמו עתיד להחיות מתי ישראל לעתיד לבא, לקץ הימין, בימות המשיח, ויבנה בית המקדש בירושלים עיר קדשו ב"ב.

ברכת מזון של אבלים. פותח המברך, ואומר, נברך מנחם אבלים שאכלנו משלו. והם עונין ואומרים, ברוך מנחם אבלים שאכלנו משלו ובטובו חיינו. ומברך בסדר, עד שמגיע לרועה ישראל, ואומר, בא"י אמ"ה האל החי הטוב והמיטיב, אל אמת, דיין אמת, שופט צדק, לוקח נפשות במשפט, ושליט בעולמו לעשות בו כרצונו, כי כל דרכיו משפט, ואנחנו עבדיו, ועל הכל אנחנו חייבין להודות לו ולברכו, על טוב ועל רע, כדכתי' (תהלים קא, א) חסד ומשפט אשירה לך ה' אזמרה. הרחמן, גודר פרצות, הוא יגדור פרצה זאת מעלינו ומעל האבל הזה, לחיים ולשלום, הוא ישתבח בנו לדור דורים, וכו'.